JUSTITIA

DANMARKS UAFHÆNGIGE
JURIDISKE TÆNKETANK

Analyse:

AKADEMISK FRIHED UNDER PRES

- En komparativ analyse af forsknings- og ytringsfrihed i de nordiske lande

Af Jacob Mchangama

Akademisk frihed under pres
- En komparativ analyse af forsknings- og ytringsfrihed i de nordiske lande

© Justitia og forfatteren, 2022

ISBN:

Justitia - Danmarks uafhængige juridiske tænketank
Fruebjergvej 3. 2100 København Ø
www.justitia-int.org
info@justitia-int.org

Justitia er Danmarks eneste juridiske tænketank, der alene har fokus på retssikkerhed og frihedsrettigheder. Justitias formål er gennem analyser af høj faglig kvalitet og fremsættelse af konkrete juridiske løsningsforslag at påvirke den offentlige og politiske dagsorden med henblik på at fremme en politisk kultur, hvor disse værdier nyder den nødvendige respekt.

Justitias publikationer kan frit citeres med tydelig kildeangivelse.

Rapporten er blevet til med støtte fra:

DREYERSFOND

Indhold

1. Indledning og resumé **2**

2. Akademisk frihed **4**

2.1. Akademisk frihed under pres 7

3. De nordiske universitetslove **9**

3.1. Danmark 10

3.2. Norge 11

3.3. Sverige 13

3.4. Finland 15

3.5. Opsummering 15

4. Chicago-principperne og den danske debat om ændring af universitetsloven **16**

5. Universiteternes egne retningslinjer vedrørende akademisk frihed **19**

6. Justitias overvejelser og anbefalinger **22**

6.1. Anbefalinger 23

Justitia | Fruebjergvej 3 | 2100 København Ø | 23926100 | info@justitia-int.org

1. Indledning og resumé

Universiteter udfylder en særlig rolle i en demokratisk retsstat. Som en videns- og kulturbærende institution er universitetets rolle i samfundet at generere og formidle nye opdagelser og viden samt at uddanne studerende og det omkringliggende samfund til selvstændighed og kritisk stillingtagen. For at kunne opfylde den rolle kræver det, at universiteterne ikke er underlagt ideologiske eller politiske begrænsninger, eller i det hele taget er drevet af andre interesser end at søge sandheden ved at teste, debattere og udfordre gældende hypoteser, teorier og dogmer.

Akademisk frihed - herunder omfattende ytringsfrihed for både ansatte og studerende – udgør derfor en nødvendig forudsætning for universiteternes evne til at leve op til formålet. Ifølge internationale opgørelser er Danmark faldet fra i 2001 at være det land i Norden, som scorede højst på den faktiske akademiske frihed, til i 2021 at være landet på en sidsteplads. På trods af at den akademiske frihed generelt set har gode vilkår på danske universiteter, går tendensen således i den forkerte retning - ligesom vi halter bagefter de øvrige nordiske lande på et tidspunkt, hvor den akademiske frihed også er under kraftigt pres på globalt plan.

Den akademiske frihed kan komme under pres fra mange sider. Det gælder det politiske niveau, hvor der kan være et ønske om, at forskning og formidling af resultater forfølger bestemte formål, der afspejler politiske prioriteringer, eller som endog bakker bestemte politiske dagsordener op. Der kan også opstå politiske ønsker om at begrænse bestemte former for videnskabelige discipliner, teorier eller sågar bestemte forskere, hvis forskning og ideer falder i unåde. Desuden kan der opstå pres fra eksterne parter. Enten fordi de finansierer forskningsprojekter, og dermed kan have et ønske om at prioritere, fremhæve eller undertrykke bestemte former for forskning og resultater – eller fordi de af andre årsager har en stærk interesse i forskningen. Der har således været grelle eksempler på eksterne interessers indblanding i både forskning og formidling af forskningsresultater. Det gælder f.eks. sagen om en internationalt anerkendt forsker, hvis forskningsresultater omkring lavfrekvent støj i forbindelse med vindmøller, angiveligt blev forsøgt underkendt og tiet ihjel, og endte med en fyring.

Den akademiske frihed kan også komme under pres fra studerende og universitet selv. Det var f.eks. tilfældet, da Københavns Universitet i kølvandet på #MeToo[1] i 2018 annoncerede nye retningslinjer vedrørende krænkende adfærd, der i mindst én sag blev anvendt i en klagesag vedrørende en lektor på universitetet. De nye retningslinjer blev mødt med massiv kritik fra både studerende, ansatte og andre, som anså retningslinjerne som en indskrænkning af ansattes og studerendes ytringsfrihed og dermed en udhuling af den akademiske frihed.

[1] https://justitia-int.org/wp-content/uploads/2018/10/Analyse_Kr%C3%A6nkende-adf%C3%A6rd.pdf

Siden da har den akademiske frihed været til heftig debat både i og uden for Folketinget. Flere politiske partier har bl.a. beskyldt visse forskere for overdreven aktivisme, ligesom det er blevet foreslået at skrive de såkaldte Chicago-principper - der har til formål at beskytte ytringsfriheden på universiteter - ind i dansk lovgivning.

Spørgsmålet er, hvor godt beskyttet den akademiske frihed er i Danmark?

Det spørgsmål forsøger Justitia at besvare med denne komparative analyse af den retlige beskyttelse af den akademiske frihed i Danmark, Norge, Sverige og Finland.

Analyseresultater og anbefalinger

Analysen viser helt overordnet, at den danske universitetslov ikke beskytter den akademiske frihed i samme udstrækning, som det er tilfældet med lignende love i Norge, Sverige og Finland.

Lovfæstelsen af den akademiske frihed i Danmark, Norge, Sverige og Finland

	Forskningsfrihed	Undervisningsfrihed	Akademisk frihed	Grundlovssikring
Danmark	x			
Norge	x	x	x	
Sverige	x	x	x	
Finland	x	x		x

Den danske universitetslov beskytter kun forskningsfriheden, mens både de norske og svenske universitetslove beskytter den langt bredere akademiske frihed, som også udtrykkeligt indebærer respekt for ansattes og studerendes ytringsfrihed. Finland beskytter både forsknings- og undervisningsfriheden og tilmed på grundlovsniveau.

Analysen viser samtidig, at Danmark er gået fra at være det land i Norden, som scorede højest på den faktiske akademiske frihed, til nu at være placeret på en sidsteplads.

På baggrund af analysens resultater anbefaler Justitia:

- At universitetsloven ændres, så den akademiske frihed – herunder studerendes og ansattes ytringsfrihed - tildeles udtrykkelig beskyttelse.

Det vil i højere grad, end det i dag er tilfældet, beskytte universiteterne mod politisk pres og indblanding og dermed cementere universiteternes utvetydige uafhængighed af andre interesser. Det vil ligeledes mere specifikt, end det er tilfældet i dag, sikre undervisningsfriheden og

ytringsfriheden for ansatte og studerende. Dermed forhindrer man, at universiteterne ofrer ansattes og studerendes ytringsfrihed som følge af ledelsens reaktion på konkrete eller bredere samfundsmæssige kontroverser, herunder øget pres for at imødegå "krænkende" ytringer. Dermed vil man grundlæggende beskytte universitetets fortsatte eksistens som samfundsbærende rolle og kilde til udvikling og udbredelse af videnskab og stræben efter sandhed. Samtidig vil lovfæstelse af den akademiske frihed være tilstrækkelig rummelig til, at universiteterne kan formulere deres egne retningslinjer. Forud for en sådan ændring kan det overvejes at nedsætte en kommission, med en bred repræsentation af universitetsansatte og eksperter, som skal definere den akademiske frihed i dansk kontekst.

2. Akademisk frihed

Dansk ret indeholder ikke en definition af begrebet "akademisk frihed", og den akademiske frihed er derfor heller ikke særskilt beskyttet i Universitetsloven. Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab definerede i 2007 akademisk frihed som bestående af tre kerneprincipper: "Frihed til at stille spørgsmål, også til det, autoriteterne anser for etableret viden, og også selv om der knytter sig stærke interesser og følelser hertil. Frihed til selv at vælge materiale og metoder til at finde svarene. Frihed til offentligt at fremlægge hypoteser, resultater og ræsonnementer".[2]

I international sammenhæng findes en række normgivende ikke-retligt bindende standarder for akademisk frihed. Det gælder eksempelvis UNESCO´s Recommendation 1997[3] og "Europarådets Parlamentariske Forsamlings Anbefaling 1762 (2006) om akademisk frihed", der også henvises til i juridisk bindende afgørelser.[4]

Selvom dansk lov ikke eksplicit definerer den akademiske frihed, er den alligevel delvist retligt beskyttet. Det gælder forskningsfriheden, der, som det senere beskrives, er beskyttet i universitetsloven. Det gælder også ytringsfriheden i generel forstand. Som offentlige forvaltningsorganer skal de videregående uddannelsesinstitutioner, der er omfattet af universitetslovens § 1, respektere og beskytte ytringsfriheden, herunder grundlovens § 77, som indeholder et forbud mod forudgående censur, samt den Europæiske Menneskerettighedskonventions Artikel 10 (EMRK).

Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol (EMD) har i forhold til akademisk frihed iI EMRK artikel 10 udtalt: "Academic freedom in research and in training should guarantee freedom of expression and of action, freedom to disseminate information and freedom to conduct research and distribute knowledge and truth without restriction". Denne passus stammer fra Europarådets ovennævnte anbefaling.[5]

EMD udtalte i samme dom, at akademisk frihed skal forstås bredt, og ikke alene omfatter forsknings- og undervisningsfrihed i snæver forstand, men også akademikeres ret til at udtrykke deres meninger og synspunkter: "*This freedom, however, is not restricted to academic or scientific research, but also extends to the academics' freedom to express freely their views and opinions, even if controversial or unpopular, in the areas of their research, professional expertise and competence*".

[2] Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, *Forsknings- og ytringsfriheden på universiteterne* (Forskningspolitisk årsmøde 2007), s. 6,
[3] https://en.unesco.org/news/protecting-academic-freedom-relevant-ever
[4] Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, *Forsknings- og ytringsfriheden på universiteterne* (Forskningspolitisk årsmøde 2007), s. 6,
[5] Jf. bl.a. sagen Mustafa Erdogan m.fl. mod Tyrkiet, 346/04 og 39779/04, 27.08.2014, pr. 40. For mere om akademisk frihed som en menneskerettighed se Jogchum Vrielinka*, Paul Lemmensa , Stephan Parmentiera, Academic Freedom as a Fundamental Right, Katholieke Universitiet Leuven, samt Laffranque, J. (2017). A Look at the European Court of Human Rights Case Law on Moral Issues and Academic Freedom. Juridica International, 26, 34-46. https://doi.org/10.12697/JI.2017.26.04

I modsætning til EMRK indeholder Artikel 13 i EU's Charter om Grundlæggende Rettigheder, en udtrykkelig beskyttelse af akademisk frihed: "Der er frihed for kunst og videnskabelig forskning. Den akademiske frihed respekteres." EU Domstolen (EUD) har om Artikel 13 udtalt, at;

"Den akademiske frihed [skal], i forskning som i undervisning, sikre ytrings- og handlefrihed, friheden til at meddele oplysninger samt friheden til uden begrænsning at indsamle og udbrede viden og sandhed, idet det præciseres, at denne frihed ikke er begrænset til akademisk eller videnskabelig forskning, men at den ligeledes omfatter akademikeres frihed til frit at udtrykke deres synspunkter og meninger". EUD lagde også til grund, at den akademiske frihed skal "forstås mere bredt", og således også indebærer "institutionel og organisatorisk" uafhængighed.[6] Også EUDs afgørelse henviser til Europarådets anbefaling om akademisk frihed.

På baggrund af ovenstående skal begrebet "akademisk frihed" i denne analyse forstås bredt, omfatte både ansatte og studerende og som minimum indebære:

- Forskningsfrihed, hvis kerneområde er den videnskabelige aktivitet, som ansatte på universiteterne udfører, men også formidling heraf i den offentlige debat.
- Undervisningsfrihed, hvilket bl.a. indebærer, at undervisere ikke mødes med disciplinære foranstaltninger eller repressalier på grund af hverken fagligt relevante undervisningsmetoder eller materiale, der kan virke stødende eller krænkende på studerende eller andre ansatte.
- En mere generel ytringsfrihed for studerende og ansatte til at udveksle synspunkter, fremsætte kritik og afholde debatter, herunder med eksterne aktører, uden forudgående censur eller repressalier. I en digital verden må en sådan ytringsfrihed også betyde, at ansatte og studerende ikke udsættes for disciplinære sanktioner for lovlige ytringer på sociale medier eller den offentlige debat i øvrigt.
- En væsentlig grad af institutionel og organisatorisk uafhængighed.

Selvom akademisk frihed og den generelle ytringsfrihed hænger snævert sammen, må den akademiske frihed alligevel opfattes som en særlig underkategori af ytringsfriheden, for hvilken der gælder visse særlige begrænsninger, som ikke gør sig gældende for den generelle ytringsfrihed.

Dette følger af universiteternes særlige rolle og formål, der bl.a. befordrer ordenshensyn, respekt for videnskabsetik og faglige standarder, ledelsesret m.v. Ansattes og studerendes ytringsfrihed begrænses også af lovgivning mod forskelsbehandling og diskrimination samt straffelovens almindelige begrænsninger af ytringsfriheden, herunder forbuddet mod forhånende og nedværdigende udtalelser om bestemte grupper, ærekrænkelse og tilskyndelse til strafbare

[6] Domstolens Dom (Store Afdeling) af 6. oktober 2020 i C-66/18 para 224-228 https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/PDF/?uri=CELEX:62018CJ0066&from=EN

handlinger.[7] Den præcise afgræsning mellem akademisk frihed og den generelle ytringsfrihed vil i vidt omfang afhænge af konkrete omstændigheder - herunder hvilken personkreds, der har fremsat bestemte ytringer, karakteren af dem, hvor ytringerne er fremsat samt karakteren af de begrænsninger af ytringsfriheden, der er tale om, og hvilken institution eller myndighed, der står bag.

2.1. Akademisk frihed under pres

Ifølge den seneste udgave af Academic Freedom Index (2022) er den akademiske frihed under pres på globalt plan. Det gælder også i en række vestlige demokratier som USA og Storbritannien.[8] Academic Freedom Index bygger på fem hovedindikatorer: (1) Forsknings- og undervisningsfrihed, (2) frihed til at udveksle og udbrede akademiske resultater (3) institutionel autonomi for universiteter (4) graden af integritet på universiteterne (5) akademisk og kulturel ytringsfrihed, og er bl.a. baseret på data fra Varietes of Democracy (V-Dem), som er et globalt datasæt med en lang række demokratindikatorer. Disse faktorer er også blevet vurderet af flere end 2000 eksperter, heraf 6-8 danske, hvorfor vurderingen af de relevante faktorer indebærer en vis grad af usikkerhed og subjektivitet[9]. Data fra Academic Freedom Index og V-Dem viser, at mens Danmark internationalt set ligger højt, når det gælder respekt for den akademiske frihed, så har der i de seneste to årtier været en nedadgående tendens. Det har bl.a. medført, at Danmark er gået fra at være det nordiske land (Norge, Sverige, Finland og Danmark), der i 2001 scorede højst ift. beskyttelsen af akademisk frihed, til at være det nordiske land, der i 2021 scorede lavest (om end forskellene de nordiske lande imellem er små).

Figur 1: Academic Freedom - 2000-2021 (V-Dem)[10]

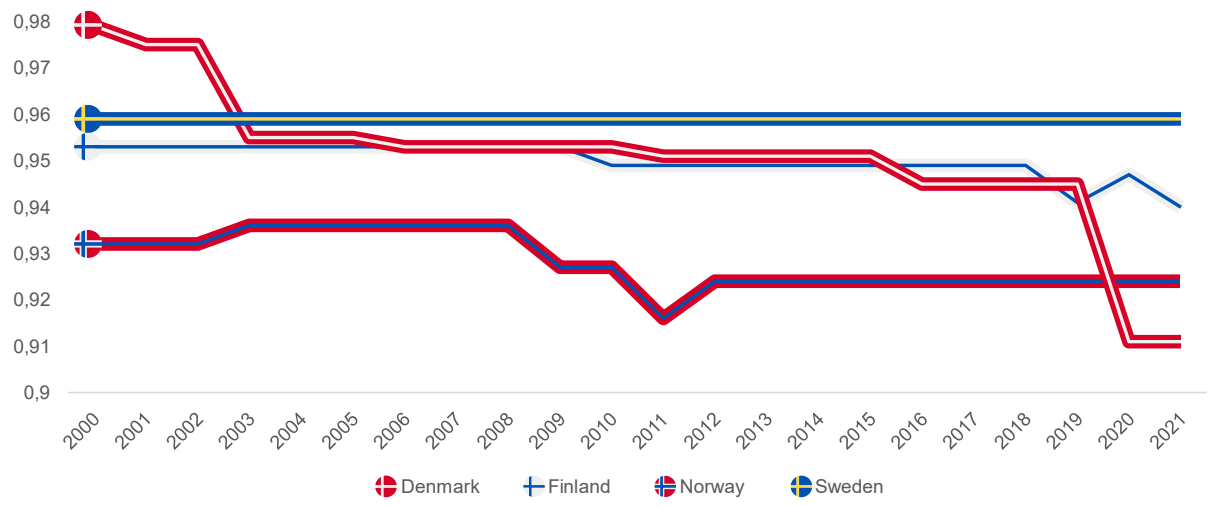

[7] Nærmere herom, se " Forskningsfrihed – Hvad med juraen? Heine Andersen, Bent Ole Gram Mortensen og Morten Rosenmeier (red.) (2022) Djøf Forlag, tilgængelig her http://samples.pubhub.dk/9788771988222.pdf samt "Krænkende adfærd og akademisk frihed: En juridisk vurdering af Københavns Universitets nye retningslinjer vedrørende krænkende adfærd" (2018) http://justitia-int.org/wp-content/uploads/2018/10/Analyse_Kr%C3%A6nkende-adf%C3%A6rd.pdf
[8] Academic Freedom Index – 2022 Update https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bvb:29-opus4-186129
[9] Præcisering tilføjet 21.09.2022
[10] V-Dem Academic Freedom Index, https://v-dem.net/academic_freedom.html

Det fremgår ikke specifikt, hvorfor beskyttelsen af akademisk frihed i Danmark vurderes at være forringet.

Man kan muligvis finde forklaringer på forringelsen i Heine Andersens "Forskningsfrihed: Ideal og virkelighed", som peger på øget politisk styring og eksterne økonomiske interessers indflydelse på forskningens indhold og resultater - og ikke mindst på offentliggørelsen af dem. Konkret beskriver Heine Andersen blandt en sag om en internationalt anerkendt lyd- og akustikforsker ved Aalborg Universitet, som blev afskediget, i øvrigt uden forudgående varslingsskrivelse eller partshøring, efter et forløb, hvor ledelsen angiveligt ad flere omgange havde opfordret professoren til ikke offentligt at omtale resultaterne af hans forskning i lavfrekvent støj, som, ifølge Heine Andersens forløbsbeskrivelse, viste større problemer ved vindmølleopsætning, end både Vindmølleindustriens og Miljøstyrelsens vurderinger viste[11]. Sagens forløb er også nøje beskrevet i bogen "En skjult magt" (Peter Skeel Hjort, 2017), som beskriver og dokumenterer, hvordan forskeren fik dobbelt mundkurv på ved, at både at opleve pres fra eksterne interessenter, og hvordan dette pres fik universitet til at forsøge at begrænse forskerens ytringsfrihed. Aalborg Universitetet bestrider dog enhver sammenhæng mellem afskedigelsen og det ovenfor beskrevne forløb.[12]

En anden sag, som har givet anledning til stor offentlig opmærksomhed de seneste år, var Københavns Universitets vedtagelse af nye retningslinjer vedrørende krænkende adfærd, som blev fremlagt i kølvandet på første #Me Too bølge.[13]

Om retningslinjerne konkluderede Ytringsfrihedskommissionens betænkning fra 2020:

"Der er efter kommissionens opfattelse dog også i Danmark eksempler på identitetspolitiske tiltag, som har haft negative konsekvenser for retten til at tale frit. Det klareste eksempel er i den forbindelse de vejledende retningslinjer om krænkende adfærd, som Københavns Universitet offentliggjorde i sommeren 2018, og som universitetet efterfølgende har måttet revidere efter omfattende kritik. Som disse var formuleret, kunne det imidlertid give anledning til tvivl, om de alene omfattede "interpersonelle" former for chikane og mobning, eller om de også kunne finde anvendelse på ytringer fremsat i undervisningen eller den akademiske debat. I sidstnævnte tilfælde ville der, efter kommissionens opfattelse, have været tale om en problematisk og helt unødvendig indskrænkning af både ytrings- og informationsfriheden. Det er således helt afgørende, at akademisk frihed og den frie debat og meningsudveksling fortsat udgør centrale værdier på universiteter og højere læreanstalter, og ikke underordnes hensynet til at modvirke, at bestemte grupper føler sig krænkede eller stødt"[14].

[11] Heine Andersen: "Forskningsfrihed: Ideal og virkelighed", s.302. Hans Reitzels Forlag 2017.
[12] https://www.nyheder.aau.dk/nyhedsarkiv/nyhedsarkivliste/nyhed/aalborg-universitet-tager-skarpt-afstand-fra-artikel-i-forskerforum.cid336936
[13] https://justitia-int.org/wp-content/uploads/2018/10/Analyse_Kr%C3%A6nkende-adf%C3%A6rd.pdf
[14] https://www.justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Pressemeddelelser/pdf/2020/betaenkning_nr._1573_2020_del_2.pdf

I mindst én konkret sag blev retningslinjerne anvendt, da otte anonyme studerende klagede over en undervisers angiveligt racistiske, sexistiske og eurocentriske sprogbrug og "mangel på sensitivitet" i undervisningen, hvorefter KUs ledelse igangsatte en disciplinær undersøgelse, der bl.a. førte til underviserens sygemelding.[15] Debatten om KUs retningslinjer fik flere ansatte, herunder tillidsrepræsentanter og forskere, til at udtrykke bekymring over risikoen for, at klager kunne få indflydelse på den frie forskning samt undervisningen[16]. Et eksempel på det scenario udspillede sig på biologistudiet, hvor en studerende følte sig krænket i en situation, hvor en lektor, som skulle forklare begrebet "stikprøve", brugte et eksempel med mænds og kvinders højde. Den studerende følte sig krænket over, at der kunne være studerende, som hverken definerede sig som mænd eller kvinder, og den pågældende lektor måtte efterfølgende undskylde.[17]

Også på Den Danske Filmskole, har der, efter klager fra studerende, været en ophedet debat om ytringsfrihed og krænkelseskultur, hvor skolens prorektor i første omgang sagde, at "det er klart, at vi ikke skal vise film, som vi ved, kan krænke elever"[18]. Et synspunkt hun senere trak tilbage[19]. Studerendes kritik af påstået krænkende indhold, er naturligvis omfattet af deres ytringsfrihed, men understreger behovet for klare regler, så kritikken ikke risikerer at føre til begrænsninger af den akademiske frihed på baggrund af subjektive følelser af krænkelse, som det var tilfældet med Københavns Universitets retningslinjer fra 2018.

Copenhagen Business School

[15] Se Weekendavisen, 13. december 2018 "Nultolerance-politikken" https://www.weekendavisen.dk/2018-50/samfund/nultolerancepolitikken
[16] https://www.information.dk/indland/2018/12/debatmoede-kraenkelsespolitik-paa-koebenhavns-universitet-nultolerance-farligt-ord
[17] https://www.information.dk/indland/2018/12/debatmoede-kraenkelsespolitik-paa-koebenhavns-universitet-nultolerance-farligt-ord
[18] https://www.ekkofilm.dk/artikler/vi-skal-ikke-vise-film-der-kraenker-eleverne/?fbclid=IwAR2q3r3Ze72OirxxXUMxkne9XFV5hE6nxxigeHZ7i3iGz0YkKuHIjqu4Sak
[19] https://www.ekkofilm.dk/artikler/kunst-handler-ikke-om-moral-og-godhed/

3. De nordiske universitetslove

I alle de nordiske lande (Danmark, Norge, Sverige og Finland) er den akademiske frihed retligt beskyttet i større eller mindre udstrækning. Nedenfor gennemgås de fire landes lovgivning med henblik på en komparativ vurdering.

3.1. Danmark

Rammerne for universiteterne i Danmark, herunder hvordan organiseringen skal foregå, fastlægges i universitetsloven. Universitetets opgaver og forpligtelser beskrives i universitetslovens § 2, som er lovens formålsbestemmelse. Det fremgår af bestemmelsens stk. 2, at:

> *"Universitetet har forskningsfrihed. Universitetet skal værne om universitetets og den enkeltes forskningsfrihed og om videnskabsetikken."*

Bestemmelsen indebærer, at den enkelte forsker har forskningsfrihed inden for sit faglige ansættelsesområde med de forpligtelser, der følger af et ansættelsesforhold. Den enkelte forsker har således frihed til at vælge metode, fremgangsmåde og emne inden for universitetets forskningsstrategiske rammer.[20]

Indtil en lovændring i 2011, fastslog universitetslovens § 2, stk. 2 alene, at universitetet skulle værne om forskningsfriheden og om videnskabsetik. Ved lovændringen blev det præciseret, at universitetet både skal værne om den institutionelle forskningsfrihed, der er tilknyttet universitetet, og den individuelle forskningsfrihed, som er knyttet til de videnskabelige medarbejdere.[21]

Af universitetslovens § 2, stk. 3 følger det, at

> *"Universitetet skal som central viden- og kulturbærende institution udveksle viden og kompetencer med det omgivende samfund og tilskynde medarbejderne til at deltage i den offentlige debat."*

Ordlyden af den danske universitetslov sikrer dermed ikke universitetet og dets medarbejdere *akademisk* frihed - i modsætning til de norske og svenske universitetslove, som beskrives nedenfor. Det er heller ikke i forbindelse med nogle af ændringerne til universitetsloven blevet drøftet, om lovens § 2, stk. 2 skulle udvides til at omfatte den akademiske frihed.

[20] Se lovforslag nr. L 143, FT 10/11 (1. samling) som fremsat, de specielle bemærkninger pkt. 3.2.1.3.
[21] Ibid., pkt. 3.2.3.3.

3.2. Norge

I modsætning til den danske universitetslov indeholder den norske universitetslov i § 1-5 en beskyttelse af den akademiske frihed.[22] Lovens § 1-5 (1) lyder:

> *"Universiteter og høyskoler skal fremme og verne akademisk frihet. Institusjonene har et ansvar for å sikre at undervisning, forskning og faglig og kunstnerisk utviklingsarbeid holder et høyt faglig nivå, og utøves i overensstemmelse med anerkjente vitenskapelige, kunstfaglige, pedagogiske og etiske prinsipper."*

(Norsk "høyskole" er en højere uddannelsesinstitution som f.eks. sygeplejerske- eller ingeniøruddannelsen).[23]

Det fremgår af bestemmelsens nr. 2, at universiteter og uddannelsesinstitutioner har ret til at udforme egne faglige og værdimæssige grundlag indenfor de rammer, som er fastsat i eller i medfør af lov. Universiteter og uddannelsesinstitutioner kan, ifølge nr. 3, ikke gives pålæg eller instrukser om hverken læreindholdet i undervisningen, indholdet i forskningen eller i det kunstneriske og faglige udviklingsarbejde eller om individuelle ansættelser eller udnævnelser. Af stk. 4 følger, at undervisere ved universiteter m.v. har et selvstændigt fagligt ansvar for undervisningens indhold og tilrettelæggelse inden for de rammer, som er fastsat af undervisningsinstitutionen eller loven.

Den akademiske frihed blev, ifølge forarbejderne til universitetsloven, lovfæstet i 1989, men var indtil da anset for uskreven ret.[24] Den nugældende § 1 – 5 blev indsat ved en lovændring i 2007 på baggrund af en rapport fra et udvalg, der blev nedsat for at undersøge behovet og muligheden for en lovfæstning af den akademiske frihed for den enkelte videnskabelige ansatte. Indtil 2007 var universitets ret til selvbestemmelse i faglige spørgsmål (den "institutionelle" akademiske frihed) udtrykkeligt fastslået i § 1 – 5, mens bestemmelsen intet nævnte om den enkelte forskers og lærers faglige og professionelle integritet (den "individuelle" akademiske frihed). Sidstnævnte aspekt af den akademiske frihed blev derfor indskrevet i bestemmelsen ved lovændringen i 2007 på anbefaling fra udvalget.[25]

Selv om der heller ikke før 2007 var tvivl om, at universitetsansatte havde individuelle akademiske rettigheder på ulovfæstet grundlag, var det vanskeligt at afgrænse tydeligt hvor grænserne for den enkelte ansattes akademiske frihed gik, da der ikke forelå en entydig eller almengyldig definition af begrebet "akademisk frihed". Udvalget mente derfor, at en eksplicit lovregulering ville kunne bidrage til at klargøre såvel institutionens som den enkelte ansattes rettigheder og pligter.[26]

[22] Se lov 2005-04-01-15 om universiteter og høyskoler på lovdata.no.
[23] Som oversat af translatør Hermod T.H. Nielsen på www.h-nilsen.dk/faldgruber/.
[24] NOU 2020: 3 Ny lov om universiteter og høyskoler, afsnit 15.2.
[25] Ibid. og NOU 2006: 19 Akademisk frihet, afsnit 1.1-1.3.
[26] Ibid.

Justitia | Fruebjergvej 3 | 2100 København Ø | 23926100 | info@justitia-int.org

Den akademiske frihed indebærer, ifølge forarbejderne til den norske universitetslov, at universiteterne kan udforme deres eget faglige og værdimæssige grundlag indenfor lovens rammer og de rammer, som følger af pligten til at værne om den akademiske frihed. Der kan fastsættes begrænsninger i de enkelte universitetsansattes akademiske frihed, som f.eks. værdibegrundede rammer for undervisningen, så længe disse er legitime og tydeligt formidlet før ansættelsen. Universiteternes faglige autonomi indebærer endvidere, at der ikke kan gives pålæg eller instrukser om læreindholdet i undervisning og forskning, hvilket er afgørende for universiteternes faglige uafhængighed og for at sikre den akademiske frihed for den enkelte ansatte. Underviserne kan være begrænset af studieplanen og krav om at undervisningen skal være relevant for den kommende eksamen m.v., men underviseren har frihed for så vidt angår fremstilling af materiale og synspunkter.[27]

Udvalget bag lovændringen i 2007 fandt i sin redegørelse, at selv om grundtanken om akademisk frihed syntes at stå stærkt i det norske samfund, var friheden i praksis udfordret fra mange forskellige sider – ofte som en utilsigtet bivirkning af almene træk ved samfundsudviklingen eller ved offentlig politik. Udvalget nævnte bl.a. kombinationen af en udvikling mod et multikulturelt samfund, en stadigt stigende eksponering gennem konfliktsøgende journalistik og en udvikling i retning af øget retliggørelse indenfor en række områder vil medvirke til at skabe flere "minefelter" for forskning og undervisning. Udvalget fokuserede dog i sin redegørelse på udfordringer, som de norske myndigheder og/eller den enkelte institution mere direkte kan påvirke, og fremhævede derfor især bl.a. et større fokus på brugsværdien af forskning m.v. i anden samfundsvirksomhed og løbende reformer og omlægning af den statslige styring af universiteter m.v. som udfordringer. Det var bl.a. på baggrund af disse udfordringer, at udvalget foreslog den lovfæstelse af den individuelle akademiske frihed, som blev vedtaget i 2007.[28]

I 2020 foreslog et andet udvalg ("lovudvalget") en tilføjelse til indledningen i § 5 – 1, som herefter ville lyde: *" "Universiteter og høyskoler skal fremme og verne akademisk frihet og de ansatte, som udøver denne"* (tilføjelsen er understreget af Justitia). Lovudvalget påpegede nogle mulige udfordringer for den akademiske frihed, der enten var blevet tydeligere eller som først var opstået efter, at det første udvalg havde afleveret sin redegørelse. Lovudvalget fremhævede særligt et polariseret debatklima, undergravning af demokratiet i lande i Norges nærområde og udfordringer i relation til åbenhed i forskning.[29]

Forslaget til tilføjelsen til universitetslovens § 5 – 1 udsprang af udvalgets betragtninger om et polariseret debatklima. Den markante udvidelse af muligheden for at tale offentligt, som er kommet med de sociale medier og kommentarspor hos onlinemedier de seneste 15-20 år, har, ifølge lovudvalget, både haft den positive effekt, at den offentlige debat er blevet demokratiseret, men

[27] NOU 2020: 3 Ny lov om universiteter og høyskoler, afsnit 15.2.
[28] NOU 2006: 19 Akademisk frihet, afsnit 4, særligt 4.1 og 4.5.
[29] NOU 2020: 3 Ny lov om universiteter og høyskoler, afsnit 15.3.4.

også den negative effekt, at dele af den offentlige debat er præget af lav objektivitet, personangreb og en "ekkokammereffekt", hvor debatdeltagere søger og får bekræftet i forvejen partiske meninger. Derudover påpegede lovudvalget en stigende tendens til, at mennesker oplever andres ytringer og handlinger som kontroversielle og som en krænkelse af deres egen identitet eller integritet. Udviklingen har ifølge lovudvalget ført til et mere polariseret debatklima, hvor prisen for at deltage i debatten om kontroversielle samfundsspørgsmål kan være høj i form af vrede, chikane, mobning og direkte trusler. Dette kan afskrække medarbejdere fra at deltage i sådanne debatter med forskningsbaseret viden, ligesom forskere i yderste konsekvens kan afholde sig fra at gå ind i bestemte forskningsspørgsmål eller ændre deres tilgang til at undersøge spørgsmålene. Det polariserede debatklima kan derved bidrage til at indskrænke den akademiske frihed.[30]

Lovudvalget vurderede, at det allerede følger af en fortolkning af lovens § 5 – 1, at uddannelsesinstitutionerne har en pligt til at støtte og beskytte deres medarbejdere i sådanne situationer, men at den foreslåede ændring ville tydeliggøre ledelsens ansvar for at beskytte medarbejdere mod chikane m.v.[31]

Undervisningsministeriet valgte ikke at medtage lovudvalgets forslag om ændring af § 5 – 1 i det ændringsforslag til universitetsloven, som ministeriet fremsatte for Stortinget i marts 2021. Ministeriet tilsluttede sig, at uddannelsesinstitutionerne har et ansvar for at værne om medarbejdernes udøvelse af akademisk frihed, men ønskede ikke at følge lovudvalgets ændringsforslag, da det ikke ville indebære nogen realitetsændring af institutionernes ansvar og pligter. Ministeriet fremhævede samtidig, at der er behov for at opgradere politikker og systemer, så de imødeser en tid med nye medier, nye teknologier og nye udfordringer, som beskrevet af lovudvalget. Dette spørgsmål ville ministeriet arbejde videre med, bl.a. i arbejdet med en langtidsplan for forskning og højere uddannelse i 2023-2032.[32]

3.3. Sverige

Det fremgår indledningsvist af § 6 i den svenske universitetslov "högskolelagen", at;

> *"I högskolornas verksamhet ska som allmän princip gälla att den akademiska friheten skal främjas och värnas."*[33]

Den svenske lov omfatter ifølge § 1 statsdrevne universiteter og *"högskolor"*, som kan oversættes til højere læreanstalter og universiteter og ikke folkehøjskoler i dansk forstand.[34] Bestemmelsen kan dermed oversættes til, at det i de højere læreanstalters og universiteternes virksomhed som generelt princip skal gælde, at den akademiske frihed skal fremmes og beskyttes.

[30] Ibid.
[31] Ibid.
[32] Proposition 111 L (2020-2021), afsnit 2.2.1.
[33] Se Högskolelag (1992:1434) som senest ændret ved SFS 2021:1282 på riksdagen.se.
[34] Se oversættelse i svensk-dansk ordbog på ordnet.dk.

Anden del af lovens § 6 vedrører forskningsfrihed. Det fastslås således videre i bestemmelsen, at det for forskningen som generelt princip skal gælde, at 1) forskningsproblemer frit kan vælges, 2) forskningsmetoder kan udvikles frit og 3) forskningsresultater frit kan offentliggøres.

Da den svenske universitetslov blev indført i 1992, indeholdt den kun denne anden del vedrørende forskningsfrihed. Beskyttelsen af den akademiske frihed blev først indsat i 2021 efter forslag fra regeringen.[35] Regeringen anførte som begrundelse for forslaget, at akademisk frihed er en vigtig kerneværdi i universitetets virksomhed og en forudsætning for forskning og uddannelse på et videnskabeligt og kunstnerisk grundlag samt for de videregående uddannelsesinstitutioners rolle som selvstændig og kritisk reflekterende kraft i samfundet.[36] Regeringen fandt det derfor vigtigt at understrege på et principielt niveau, at den akademiske frihed bør fremmes og beskyttes. Det betyder bl.a., at undervisning og andre læringssituationer skal være præget af et åbent samtaleklima, hvor forskellige idéer og perspektiver kan være i konflikt med hinanden og uventede, eller endda kontroversielle resultater, kan fremhæves. Både lærere og studerende har, i gensidig respekt, et ansvar for at fremme og beskytte en sådan kultur.[37]

Den akademiske frihed kan, ifølge bemærkningerne til lovforslaget, ikke tages for givet, men skal beskyttes og fremmes aktivt. F.eks. kan et hårdere og mere polariseret debatklima øge risikoen for, at personer, herunder forskere, som deltager i den offentlige samtale, udsættes for trusler og had. Derudover findes der ifølge bemærkningerne alt for mange eksempler rundt om i verden, hvor universiteter og andre uddannelsesinstitutioner er blevet tvunget til at indskrænke deres virksomhed, fordi den anses for stridende mod magthavernes værdier. Regeringen fremhævede den hurtige udbredelse af forskellige former for desinformation og propaganda, på f.eks. sociale medier, som en særlig udfordring for ytringsfriheden og demokratiet, som øger behovet for åbent at kunne dele og bruge den uafhængige og videnskabeligt funderede viden, der frembringes på universiteterne m.v. Også i Sverige, hvor en direkte trussel mod den akademiske frihed kan virke fjern, mente regeringen, at det er vigtigt at være opmærksom på betydningen af den akademiske frihed og på at træffe forebyggende foranstaltninger for at fremme og værne om den.[38]

Regeringen bemærkede også, at selv om der indføres et generelt princip om akademisk frihed i universitetsloven, betyder det ikke, at universiteterne og de ansatte er fri for kontrol eller regulering. Den frie søgen efter viden og den frie vidensformidling skal fortsat ske inden for de eksisterende retlige rammer og det gældende værdigrundlag, f.eks. for så vidt angår regler om styring af statslige myndigheder, etisk gennemgang af forskning og ansvar for god forskningspraksis.[39]

[35] Se Regeringens proposition 2020/21:60, Forskning, frihet, framtid – kunskap och innovation för Sverige.
[36] Ibid., afsnit 12.1, s. 124-125 og 129.
[37] Ibid., afsnit 12.1., s. 131.
[38] Ibid., afsnit 12.1, s. 125 og 129.
[39] Ibid., afsnit 12.1., s. 131.

Justitia | Fruebjergvej 3 | 2100 København Ø | 23926100 | info@justitia-int.org

Regeringens forslag blev tiltrådt af Rigsdagen, og den akademiske frihed har derfor siden 1. juli 2021 været sikret som generelt princip i den svenske universitetslov.[40]

3.4. Finland

Den finske grundlovs § 16 fastslår, at "*Vetenskapens…och den högsta utbildningens frihet är tryggad*". Bestemmelsen indeholder dog ikke nogen nærmere definition af denne frihed for videnskaben og videregående uddannelser.

Den finske universitetslov indeholder, ligesom de danske, norske og svenske universitetslove, en beskyttelse af forskningsfriheden, men nævner ikke den akademiske frihed. Derimod indeholder den finske universitetslov en beskyttelse af undervisningsfriheden. Det følger således af § 6 i den finske universitetslov, at *"vid universiteten råder undervisnings- och forskningsfrihet samt konstnärlig* (kunstnerisk, red.) *frihet".* Det følger videre af bestemmelsen, at lærerne dog skal iagttage de bestemmelser og forskrifter, som gælder for tilrettelæggelse af uddannelse og undervisning.[41]

Bestemmelsen kan føres tilbage til den første samlede universitetslov, som trådte i kraft i 1998.[42] Undervisningsfriheden omfatter ifølge bemærkningerne til lovforslaget retten til at studere og tilegne sig viden om emner, som man interesserer sig for, samt retten til at undervise på den måde, man ønsker, både hvad angår indhold og metode.[43] Bemærkningerne til bestemmelsen om undervisningsfrihed, i de to store lovforslag bag den første samlede universitetslov fra 1998 og den senere reform af loven i 2009, er, så vidt ses, meget kortfattede, og der kan derfor ikke herfra hentes yderligere betragtninger om betydningen af bestemmelsen eller de nævnte begrænsninger.

3.5. Opsummering

Forskningsfrihed er fastsat i alle nordiske landes universitetslove. De norske og svenske universitetslove går imidlertid endnu videre end den danske, idet de også indebærer en udtrykkelig beskyttelse af den akademiske frihed.

I Finland nyder friheden for forskning og højere uddannelser grundlovsmæssig beskyttelse. Den finske universitetslov indeholder dog ikke en udtrykkelig beskyttelse af akademisk frihed, men nævner til gengæld undervisningsfrihed.

[40] Se Utbildningsutskottets betänkande 2020/21:UbU16, s. 22 ff.
[41] Se universitetslag 24.7.2009/558.
[42] Se universitetslag 27.6.1997/645.
[43] Se Regeringsproposition HE 263/1996, kapitel 2 vedr. forskning og undervisning, som alene findes på finsk. Definitionen gentages i lovforslag RP 7/2009 bag en reform af universitetsloven i 2009, som er tilgængelig på svensk.

Justitia | Fruebjergvej 3 | 2100 København Ø | 23926100 | info@justitia-int.org

4. Chicago-principperne og den danske debat om ændring af universitetsloven

Ytrings- og forskningsfrihed på de danske universiteter har været til debat i Folketinget ad flere omgange. I marts 2021 i forbindelse med en forespørgselsdebat, F49 "Om overdreven aktivisme i visse forskningsmiljøer", hvor medlemmer af DF og LA bad daværende uddannelses- og forskningsminister, Ane Halsboe Jørgensen, om blandt andet at svare på, om hun var enig i, "*at der i visse humanistiske og samfundsvidenskabelige forskningsmiljøer er problemer med overdreven aktivisme på bekostning af videnskabelige dyder?*". Debatten handlede om både forskningsfrihed og forskningskvalitet på de danske universiteter, og mundede ud i en vedtagelse, hvor den akademiske selvregulering blev slået fast:

> "*Folketinget har den forventning, at universiteternes ledelser løbende sikrer, at selvreguleringen af den videnskabelige praksis fungerer. Det vil sige, at der ikke forekommer ensretning, at politik ikke forklædes som videnskab, og at det ikke er muligt systematisk at unddrage sig berettiget faglig kritik*".[44]

Debatten understregede, at selvom mange politikere bekymrer sig om akademisk frihed under pres fra studerende, er der tilsyneladende også politisk bekymring i forhold til, om universiteternes forskningsfrihed går for vidt, hvis de anvender metoder og discipliner, som bestemte politikere vurderer, *ikke* lever op til videnskabelige standarder, eller opfatter som "politiserende".

I oktober 2021 fremsatte tre medlemmer af Folketinget (LA) et beslutningsforslag om at pålægge regeringen at fremsætte et lovforslag, som indskriver de såkaldte Chicagoprincipper i universitetslovens § 2.[45]

Chicagoprincipperne er en række nedskrevne principper, som University of Chicago vedtog i 2014, og som overordnet går ud på at sikre ytrings- og undervisningsfrihed på universitetet. Principperne blev udarbejdet, efter at man på en række amerikanske universiteter oplevede, at ytringsfriheden blev indskrænket, at personer med bestemte holdninger ikke kunne få lov til at tale på campus eller at der var dele af pensum, som de studerende ikke ville acceptere at blive undervist i.[46] Denne udvikling med stigende pres på den akademiske frihed er sidenhen taget til på amerikanske universiteter. Ifølge den amerikanske ytringsfrihedsorganisation FIRE, har der eksempelvis i perioden 2015-2021 været en markant stigning i antallet af disciplinære foranstaltninger mod akademikere på baggrund af deres udtalelser og synspunkter. Flere amerikanske undersøgelser viser endvidere omfattende selvcensur blandt amerikanske studerende, samt at en anseelig del af studerende mener,

[44] https://www.ft.dk/samling/20201/vedtagelse/V137/index.htm
[45] Beslutningsforslag nr. B 19, FT 21/22, som fremsat.
[46] Se Ida Aukens (S) tale under 1. behandling af beslutningsforslag nr. B 19, FT 21/22, den 2. december 2021.

at tolerancen overfor ytringsfriheden på amerikanske universiteter er blevet mindre.[47] Endelig viser en opgørelse fra PEN-America, at amerikanske delstater i perioden 1. januar – 1. august 2022 har fremsat eller vedtaget mere end 50 lovforslag, der begrænser den akademiske frihed på offentlige universiteter, typisk med henblik på at stoppe undervisning i såkaldt "kritisk raceteori".[48] Sådanne love og lovforslag er således møntet på at forbyde identitetspolitiske strømninger og "wokisme". Disse undersøgelser understøttes af, at Academic Freedom Index viser en signifikant forringelse af den akademiske frihed i USA over det seneste årti.[49]

Chicagoprincipperne slår bl.a. fast, at universitetet bygger på et grundlæggende princip om ytringsfrihed på alle områder, og at det ikke er universitetets opgave at forsøge at beskytte enkeltpersoner mod idéer eller meninger, som de finder uvelkomne, er uenige i eller endda finder dybt stødende. Selv om alle medlemmer af universitetssamfundet deler et ansvar for at opretholde et klima med gensidig respekt, må det ønske aldrig bruges som begrundelse for at lukke en diskussion af idéer, uanset hvor stødende andre måtte finde disse. Universitetet kan ifølge erklæringen kun begrænse ytringer, hvis de f.eks. er ulovlige, udgør trusler eller chikane eller uberettiget krænker andres interesser, men disse er snævre undtagelser til det generelle princip om ytringsfrihed.[50] 87 universiteter har siden vedtaget eller godkendt Chicagoprincipperne eller væsentligt lignende erklæringer.[51]

Baggrunden for beslutningsforslaget om at indskrive Chicagoprincipperne i den danske universitetslov var, at man, ifølge forslagsstillerne, på danske universiteter ser tendenser lig de amerikanske, hvor *"grupper af studerende presser deres medstuderende eller undervisere til at rette ind efter deres snævre verdenssyn under påberåbelse af at være de marginaliseredes beskytter."* En indskrivning af principperne i loven ville, ifølge forslagsstillerne, forpligte de danske universiteter til at forsvare deres særlige rolle i samfundet.[52]

Regeringen støttede ikke beslutningsforslaget, da den ikke så behov for en ny lovgivning, hvor den gældende lov (grundloven og universitetsloven) allerede beskytter både ytringsfrihed og forskningsfrihed på universiteterne. Uddannelses- og forskningsminister Jesper Pedersen udtalte dog ved åbningen af 1. behandling af beslutningsforslaget: [*]

---

[47] https://www.thefire.org/research/scholars-under-fire-database/ og https://heterodoxacademy.org/wp-content/uploads/2022/02/CES-Report-2022-FINAL.pdf, samt https://reports.collegepulse.com/college-free-speech-rankings-2021, https://knightfoundation.org/reports/college-student-views-on-free-expression-and-campus-speech-2022/
[48] https://pen.org/report/Americas-censored-classrooms/
[49] Academic Freedom Index – 2022 Update https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bvb:29-opus4-186129
[50] The University of Chicago: Report of the Committee on Freedom of Expression (tilgået 19. juli 2022). https://provost.uchicago.edu/sites/default/files/documents/reports/FOECommitteeReport.pdf
Se også principperne som udlagt på dansk af Alex Vanopslagh (LA) m.fl. i beslutningsforslag nr. B 19, FT 21/22, som fremsat. https://www.folketingstidende.dk/samling/20211/beslutningsforslag/B19/20211_B19_som_fremsat.pdf
[51] Chicago Statement: University and Faculty Body Support, senest opdateret 23. juni 2022 (tilgået 6. juli 2022). https://www.thefire.org/chicago-statement-university-and-faculty-body-support/
[52] Beslutningsforslag nr. B 19, FT 21/22, som fremsat. https://www.folketingstidende.dk/samling/20211/beslutningsforslag/B19/20211_B19_som_fremsat.pdf

> "*Forsknings- og ytringsfrihed er helt centrale principper i en demokratisk stat som Danmark. De danske universiteter skal være et sted for fri debat, afprøvninger af argumenter og konklusioner. Som forsknings-, videns- og uddannelsesinstitutioner skal det være det videnskabelige og forskningsmæssige belæg, der tæller. Det skal hverken studerende, politikere, meningsdannere eller andre forskere begrænse. Jeg ønsker frihed og pluralisme i forskningen. Der skal ikke være emner, som man ikke må mene noget om, udtrykke sig offentligt omkring eller forske i, hverken grundet et pres fra bestemte opfattelser eller et pres fra økonomiske interesser*".

Uddannelses- og forskningsministeren udtrykte således sympati for indholdet af Chicagoprincipperne, men fremhævede, at vi ikke har de tilstande i Danmark, der er set andre steder. Ministeren fremhævede også, at Chicagoprincipperne og lignende erklæringer er udarbejdet og vedtaget af universiteterne selv, og at rektor på University of Chicago offentligt har frarådet, at principperne eller noget lignende bliver en del af lovgivningen i USA, da det kan skabe præcedens for politisk styring af, hvordan man sikrer ytringsfriheden. Det bør derfor, ifølge ministeren, være op til de danske universiteter, om de vil vedtage sådanne principper, og hvordan de i givet fald skal formuleres. Forslaget fik heller ikke støtte fra Venstres ordfører, som var enig i indholdet og formålet med Chicagoprincipperne, men satte spørgsmålstegn ved, om lovgivning er vejen frem, og om principperne fuldt ud tager højde for den danske kontekst. Ordføreren foreslog derfor, at man under udvalgsarbejdet i forbindelse med behandlingen af beslutningsforslaget kunne arbejde videre med nogle såkaldte "københavnerprincipper", hvor principperne overføres til en dansk sammenhæng.[53]

Forslaget blev henvist til Uddannelses- og Forskningsudvalget, som i maj 2022 afholdt en åben høring om indførelsen af Chicagoprincipperne i en dansk universitetskontekst, hvor bl.a. Justitias direktør Jacob Mchangama var taler.[54]

Under høringen blev der også fremsat synspunkter, der argumenterede for at begrænse den akademiske frihed med henblik på at standse uønskede fænomener som "wokisme", sådan som det også er set i USA, jf. ovenfor. Dansk Folkepartis Alex Ahrendtsen udtalte bl.a., at

> "*Woke er det modsatte af videnskabelighed. Hvis I ikke fastholder videnskabeligheden, hvorfor så finansiere jer? Jeg kan ikke sige det kraftigt nok: I bliver nødt til at tage det ved vingebenet. Det skal ud af universitetet*".[55]

I juni 2022 bad udvalget uddannelses- og forskningsministeren om at redegøre for, hvorvidt ministeren mener, at er er behov for et større og mere kontinuerligt fokus på at sikre den akademiske

[53] 1. behandling af beslutningsforslag nr. B 19, FT 21/22, den 2. december 2021. https://www.ft.dk/samling/20211/beslutningsforslag/B19/BEH1-28/forhandling.htm#t68924C542233449782137DDB3807CA3Atab1
[54] Høring om indførelse af Chicagoprincipperne i en dansk kontekst, 3. maj 2022. https://www.ft.dk/udvalg/udvalgene/UFU/kalender/60285/hoering.htm Se høringen under Tv fra Folketinget: https://www.ft.dk/da/udvalg/udvalgene/ufu/tv?s=20211&m=tv.7650&as=1#pv
[55] https://www.ft.dk/da/udvalg/udvalgene/ufu/tv?s=20211&m=tv.7650&as=1#pv

frihed på danske universiteter. Ministeren fremhævede i sit svar vigtigheden af at sikre løbende fokus på forskellige aspekter af den akademiske frihed og løbende drøftelser af, hvordan det står til med den akademiske frihed i lyset af de udviklingstræk og tendenser, der præger samfundsudviklingen. Ministeren fremhævede en række initiativer i relation hertil, herunder Aarhus Universitets og Syddansk Universitets nye erklæringer om ytrings-, forsknings-, og undervisningsfrihed og forskellige danske kodekser og principper.[56].

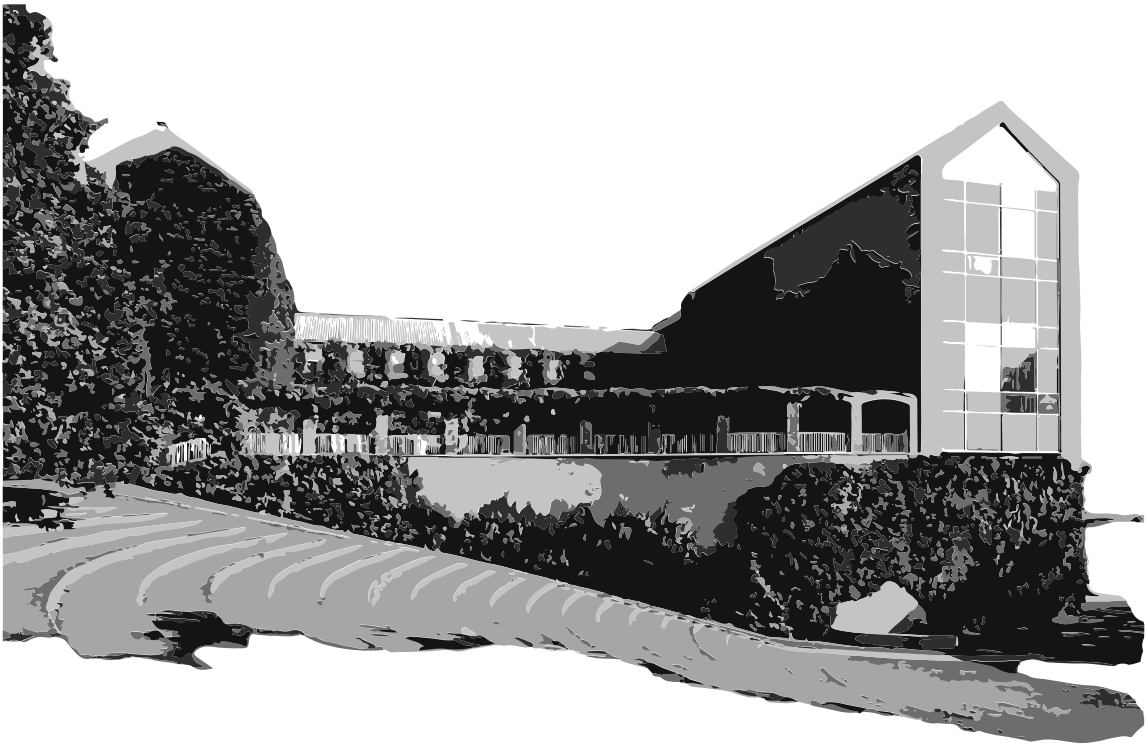

Aarhus Universitet

[56] Endeligt svar på spørgsmål 197, UFU almindelig del, FT 21/22.

5. Universiteternes egne retningslinjer vedrørende akademisk frihed

I april 2022 offentliggjorde Aarhus Universitet (AU) en erklæring, som præciserer de overordnede principper for ytringsfrihed for medarbejdere og studerende på universitetet.[57] AU fastslår i erklæringen, at universitetet værner om ytringsfrihed og den enkeltes mulighed for at udfolde sit potentiale, samt at den frie dialog og tolerance over for forskellige synspunkter og den akademiske frihed er selve grundlaget for universitetets virke.

AU pointerer i erklæringen vigtigheden af, at medarbejderne frit kan involvere sig i den offentlige og politiske debat inden for de gældende retlige rammer, og at de studerende frit kan ytre sig, diskutere, stille åbne og kritiske spørgsmål og møde forskellige opfattelser i og uden for undervisningen. Det fremgår videre af erklæringen, at;

> *"På Aarhus Universitet skal der være plads til en mangfoldighed af synspunkter og holdninger. I den akademiske debat, forskningen og undervisningen skal idéer og tanker frit kunne undersøges og diskuteres. Dette gælder også selv om disse for nogen kan forekomme at være ubehagelige, forkerte eller endda anstødelige. Det er op til den enkelte at udfordre ideer eller holdninger, som vedkommende er uenig i."*

Der lægges i erklæringen vægt på, at alle har et ansvar for at bidrage til at opretholde en ordentlig omgangstone og udvise imødekommenhed, gensidig respekt m.v., men at ytringsfriheden aldrig kan underordnes disse hensyn.

Også Syddansk Universitet (SDU) offentliggjorde i juni 2022 en erklæring om forskningsfrihed, undervisningsfrihed og debat- og ytringsfrihed. Erklæringen skal tjene som *"et kompas for universitetets fortsatte udvikling og investering i den frie forskning, uddannelse og debat, som karakteriserer og tjener et frit og åbent samfund."*[58]

SDU giver i erklæringen sin definition på de nævnte frihedsbegreber, som ifølge SDU er midler til universitetets formål om at søge, skabe og udbrede viden til gavn for samfundet og menneskeheden. Undervisningsfriheden betyder ifølge SDU, at

> *"underviseren har faglig og pædagogisk frihed til at udfordre de studerendes faglige indsigt og idéer. Underviseren og den studerende er i deres frihed forpligtet af flere hensyn: Idealet om sandhedssøgen gennem udfordring og kritik, respekt for værdier som korrekthed og pluralisme samt uddannelsens læringsmål."*

[57] AU: Erklæring: Ytringsfrihed for medarbejdere og studerende på Aarhus Universitet (tilgået 14. juli 2022).
[58] SDU: Ny erklæring om forsknings-, undervisnings- og ytringsfrihed (tilgået 14. juli 2022).

SDU fremhæver undervisningsfriheden som central i sager om studerendes oplevelser af at blive udfordret og stødt på deres politiske, filosofiske eller religiøse idégrundlag og understreger, at de studerende bør forvente fri og kritisk undervisning på universitetet.

Debat- og ytringsfrihed betyder, ifølge SDU i universitetssammenhæng, at den ansatte har vidtgående frihed til at udtale sig om faglige forhold og deres implikationer for samfundet. De ydre grænser for denne frihed sættes dels af lovgivningen og dels af akademiske fagligheds- og korrekthedsforpligtelser. SDU fremhæver ikke alene den ansattes frihed til men også ansvar for at engagere sig i en åben, respektfuld og kritisk debat om samfundsværdier og -forhold. SDU fastslår, ligesom AU, at retten til ytringsfrihed ikke kan tilsidesættes med henvisning til ønsker om en god omgangsform, selv om en god omgangstone naturligvis altid er tilsigtet.

At universitetets værdigrundlag, som går helt tilbage til oplysningstiden, nu er formuleret klart og eksplicit i en erklæring vil ifølge SDU's rektor gøre det nemmere at tage stilling til kommende sager om undervisningsfrihed m.v. på en konsekvent og transparent måde.

Retningslinjerne fra Aahus Universitet og Syddansk Universitet har dermed et ganske andet fokus, end de før omtalte retningslinjer fra Københavns Universitet, idet de understreger behovet for at beskytte den akademiske frihed. Det er dog vigtigt at understrege, at disse erklæringer ikke er retligt bindende, at de ensidigt kan ændres eller ophæves og derfor ikke yder en egentlig juridisk beskyttelse af studerendes eller ansattes ytringsfrihed. Det betyder, at hvis universiteterne i fremtiden, pga. eksternt pres eller samfundsmæssige tendenser (som i eksemplet med retningslinjerne på KU i kølvandet på #MeToo[59]), føler sig fristede til at lægge mindre vægt på den akademiske frihed, end hvad der følger af de omtalte erklæringer, så er der ikke noget, som står i vejen rent juridisk.

Syddansk Universitet

[59] https://www.ft.dk/samling/20171/almdel/BEU/bilag/224/1868215.pdf

6. Justitias overvejelser og anbefalinger

Universiteterne spiller en helt afgørende rolle for videnskab, forskning, dannelse og forankring af demokratiske idealer i et moderne og åbent demokrati som Danmark. En forudsætning for at universiteterne kan vedblive med at varetage denne samfundskritiske funktion er, at såvel universiteterne som institution som universiteternes forskere og studerende kan fungere uafhængigt af pres fra andre interesser end dem, der tjener selve universiteternes formål; at drive forskning og forskningsbaseret uddannelse på højeste niveau. At man med andre ord sikrer, at den akademiske frihed udgør grundfundamentet for universiteternes virke.

Analysen har vist, at den akademiske frihed i praksis kan komme under pres fra flere forskellige sider. Det utvetydige, åbenlyse og - i en retsstatskontekst - måske grelleste eksempel er, når magthaverne lægger pres på universiteterne for at fremme en politisk dagsorden. Men presset kan også komme fra universiteterne, samt (grupperinger) af studerende og ansatte selv. Det gælder f.eks. i tilfælde, hvor universiteterne, i et forsøg på at føje samfundsmæssige strømninger, ender med at begrænse ytringsfriheden eller undervisningsfriheden ud fra hensyn til at imødegå "krænkende" ytringer om kontroversielle emner som eksempelvis køn og minoriteter.

Indeværende analyse af den retlige beskyttelse af den akademiske frihed – herunder ansattes og studerendes ytringsfrihed – i Danmark, Norge, Sverige og Finland, viser, at den danske universitetslov har en væsentlig mindre omfattende beskyttelse af den akademiske frihed, end det er tilfældet i de øvrige nordiske lande. Den danske universitetslov beskytter kun forskningsfriheden, mens universitetslovene i Norge og Sverige eksplicit beskytter den akademiske frihed, og den finske universitetslov beskytter både forskningsfriheden og undervisningsfriheden, der samtidig nyder beskyttelse på grundlovsniveau. Analysen viser også, at selvom Danmark i international sammenligning er højt placeret på listen over lande med respekt for akademisk frihed, så er Danmark i perioden 2011-2021 gået fra at være det af de nordiske lande, med den højeste grad af respekt for den akademiske frihed, til at lande på en nordisk sidsteplads.

Som beskrevet i rapporten har forslag om indskrivning af Chicago-principperne i den danske universitetslov været til såvel politisk behandling som bredere debat i Danmark. Mens Justitia støtter en styrkelse af den akademiske frihed i Danmark, anbefaler denne analyse dog ikke at indskrive Chicago-principperne i dansk lov. Det skyldes for det første, at Chicago-principperne afspejler en særlig amerikansk virkelighed, som ikke umiddelbart kan sidestilles med den danske, og samtidig, at Chicago-principperne ikke er udformet som en retlig standard men som ikke-bindende principper i tråd med de erklæringer, som SDU og AU netop har vedtaget. En lovfæstelse af den akademiske frihed i den danske universitetslov vil derimod give operationel frihed til det enkelte universitet og de særlige forhold, der måtte gøre sig gældende, samtidig med at det forpligter det enkelte universitet til at respektere ansattes og studerendes ytringsfrihed.

En ændring af universitetsloven, således at den bredere akademiske frihed hviler på et klart retligt grundlag, vil både beskytte mod politisk pres og indblanding og samtidig modvirke, at universiteterne ofrer ansattes og studerendes ytringsfrihed, som følge af ledelsens ønske om at reagere på konkrete eller bredere samfundsmæssige kontroverser, der kan føre til krav om begrænsninger af bestemte ytringer, debatter, teorier, eller videnskabelige discipliner. I den forbindelse bør det fastslås, at universiteterne har en positiv forpligtelse til at sikre den akademiske frihed, således at universiteterne også beskytter ansatte og studerende mod andre studerende eller ansattes forsøg på at begrænse ytringsfriheden ved eksempelvis fysisk at blokere for inviterede talere. Som sådan vil en beskyttelse af den akademiske frihed i universitetsloven også være et tegn på rettidig omhu, der kan fungere som et præventivt værn mod de tendenser til at begrænse den akademiske frihed, som karakteriserer en række andre lande.

6.1. Anbefalinger

På baggrund af analysens konklusioner anbefaler Justitia:

- At universitetsloven ændres, således at den akademiske frihed tildeles udtrykkelig beskyttelse. Det vil styrke såvel universiteternes uafhængighed som ytringsfriheden for ansatte og studerende og dermed universitetets samfundsbærende rolle som arnested for udvikling og udbredelse af videnskab og stræben efter sandhed.

Forud for en lovændring bør det overvejes at nedsætte en uafhængig kommission. Den skal have bred deltagelse af universitetsansatte og eksperter, der kan komme med bidrag til en definition af akademisk frihed, som på den ene side styrker ansattes og studerendes ytringsfrihed, og på den anden side tager højde for de særlige begrænsninger, som følger af universitetets særlige rolle og formål, herunder med hensyntagen til bl.a. videnskabsetikken, ordenshensyn, ledelsesretten, relevant lovgivning m.v.

Aalborg Universitet

JUSTITIA

DANMARKS UAFHÆNGIGE JURIDISKE TÆNKETANK

Københavns Universitet